

Az áltudományosság koronázatlan királyai

Falyuna Nóra - 2020. 05. 18.

Kulcsszó: áltudomány – álszakértő – visszaélés adatokkal, terminológiával – kritikai készség – tudománykommunikáció

Bevezetés

Vitaminok, pozitív gondolatok, rezgések. Vagy inkább a félelmek és a fogékonyság? Igazából mindegy, hiszen úgymint a háttérhatalom küldte a világra a koronavírust, hogy az erkölcsstelen tudósok által kidolgozott új biológiai fegyverét kipróbálja, hogy megtizedelje a népességet, a maradékot pedig mértéktelen vásárlásra sarkallja, és hogy kihasználja a keletkezett gazdasági káoszt, nézzük csak meg, hogy vásárolja Kína a részvényeket. Az ellenszer is megvan, csak titkolják az emberek elől, de a politikusok már biztosan be vannak oltva, még maszkot sem hordanak. Véletlen? Aligha!

Néhány állítás azokból az álhírekből, áltudományos megállapításokból, összeesküvés-elméletekből, amelyek a koronavírussal kapcsolatban kezdtek el terjedni az interneten. A jelen cikk nem kívánja az összes megjelent téves információt elemezni részletesen, jelen idejű vizsgálat lévén, illetve a cikk meghatározott jellege és terjedelme miatt általánosságban reflektálok arra, hogyan válnak megtévesztővé a tudományosan és szakmailag megalapozottnak tűnő, de kétségbe vonható hitelességű tartalmak. A hangsúlyt elsősorban a szakértőiség látszatának megteremtésére és a nyelvhasználat problémájára helyezem.

Az áltudományosság és álszakmaiság problémája

Alapvető emberi igény a világ dolgairól való tájékozódás, az információk megszerzése, amelyek alapján döntéseket lehet hozni, véleményt lehet formálni. Egy világvárvány idején még inkább felerősödik ez az igény, hogy az emberek naprakészek legyenek azzal kapcsolatban, hogyan óvhatják egészségüket. A szorongás és félelmek kezelésében is segíthet az informálódás. Azt az érzetet keltheti, hogy nem csúszott ki a kontroll teljesen az ember keze közül, ha ismeri az „ellenséget”, és ha tudja, mit kell tenni ellene. Ugyanakkor számtalan téves és megtévesztő információ is megjelenik a koronavírussal kapcsolatban (W1–7; W10–12). Egy olyan helyzetben, ami érzelmileg is megérinti az embereket, félelmet kelt, sokkal könnyebb a befolyásolás is, hiszen hajlamosabbak elhinni a megalapozatlan, hiteltelen információkat, ha azok illeszkednek a hiedelmikhez, igényeikhez, késznek mutatkoznak bizonyos termékeket

megvásárolni, szolgáltatásokat igénybe venni, ha azok a gyógyulást vagy a megelőzést ígérik.^[1]

A hiteles információkért lehet szakértőkhöz, illetve a tudomány képviselőihez fordulni. Nap mint nap számos szakértői vélemény jön velünk szembe a koronavírussal kapcsolatban, a szakértők igyekeznek tájékoztatni, a csalók pedig a tudomány és szakértelem látszatát keltve tálnak megalapozatlan, hiteltelen információkat, hogy a helyzetet kihasználva még több kattintást, követőt szerezzenek, akár terméket, szolgáltatást is áruljanak. Visszaélve így a tudomány képviselőit, a szakértőket övező társadalmi bizalommal.

Az élet valamennyi szegmensét áthatja a modern tudomány és technológia, ezek eredményeinek ismerete és alkalmazása tehát különösen fontos (vö. információs társadalom/tudástársadalom, Z. Karvalics 2007, 2012). Nem lehet ugyanakkor mindenki szakértő, bizonyos esetekben mindenki rá van utalva mások által közvetített információkra. A tudomány iránt táplált társadalmi bizalomból adódóan pedig a nyilvánosság megbízhatónak tartja azokat, akik szakértőként tűnnek föl egy adott témában, állításaikat hitelesnek és igazoltnak tartják (Kutrovác et al. 2006, 2008). Ugyanakkor a szakértő és a laikus közötti viszony aszimmetrikus, utóbbiak kiszolgáltatott helyzetben vannak, hiszen az, aki tudományos, szakmai, speciális tudás birtokában van, vagy ezt a képet mutatja magáról, domináns pozícióba kerül (a tudás hatalom), és ebből a pozícióból könnyebben tud befolyásolni is (Bell 1976; Castells 2005; Falyuna 2017, 2018, 2019). Így az áltudományosság vagy álszakmaiság leleplezésekor nem feltétlenül a birtokolt speciális ismeretek a mérvadóak, hanem az, kit fogadnak el az emberek szakértőnek, kiben bíznak, mi alapján hisznek el szakértői állításokat, és hogyan viszonyulnak az egymásnak ellentmondó szakértői véleményekhez (vö. Kutrovác et al. 2008). Ahhoz, hogy valaki releváns és megbízható, hiteles információkat találjon az interneten, és megalapozott döntéseket tudjon hozni számos készségét fejlesztenie kell, illetve újakra kell szert tennie.

Az újmédia és az internet jellege, a megváltozott információs és médiakörnyezet kedvez a tudományosnak beállított, de tudományosan nem megalapozott, áltudományos tartalmak megjelenésének és terjedésének (is). Az áltudományos tartalmak esetében – bár többféle okból terjedhetnek – számolni kell a megtévesztés és a manipuláció szándékával is. A laikusok nem feltétlenül tudják megállapítani egy tudományos(nak tűnő) tartalom igazságát és hitelességét, mivel nem rendelkeznek azzal a speciális tudással, amellyel egy szakértő, így könnyebb befolyásolni a befogadókat (vö. Bunge 1984; Shermer 1997; Fóris 2008; Blancke et al. 2017; Falyuna 2017, 2018, 2019; Veszelszki és Falyuna 2019).

A tudományos és áltudományos tartalmak esetében további nehézséget okoz az, hogy a laikusokat érdeklő, hétköznapi életet érintő kérdésekben a tudósok nem feltétlenül értenek egyet, a hiteles szakértői véleményeket is diverzitás jellemzi. Minél több információt keres valaki egy témában, annál több ellentmondásba ütközhet (különösen az interneten), és így csökkenhet a tudományba vetett bizalom is. Az, hogy az emberek mennyiben bíznak a tudományban, nemcsak attól függ, hogy mennyire megbízható a tudomány, hanem hogy az emberek mennyire tudnak a tudományhoz fordulni kérdéseikkel. Az tehát, miképpen dönt valaki abban, hogy kinek és mit hisz el, összefügg azzal is, hogyan viszonyul a tudományhoz és a szakértőkhöz (Kutrovác et al. 2008; Grunig 1980; Irwin és Wynne 1996). Mivel az információk szelektálása és keresése nehezebbé válik, releváns az is, hogy az egyén közege hogyan vélekedik egy adott témában. Ugyanis a véleményekre és döntésekre hat az a társadalmi és szociális közeg és kultúra is, amelyben él, és amit tapasztal, hat rá az, amit olvas, amit a környezete mond (vö. még filter bubble hatás, Pariser 2011; Fehér 2016; megerősítő torzítás, Fine 2006).

Szakértő vagy álszakértő?

A koronavírussal kapcsolatban megjelenő hiteles, a témában releváns és azonosítható szakértőktől származó vélemények mellett megjelentek olyanok is, amelyek esetében nehéz eldönteni, mennyire hiteles és releváns az adott szakértő vagy a véleménye. Megjelentek olyan szövegek, amelyek forrásaként név nélküli szakértőt vagy orvost jelölnek meg. Például, napokon keresztül terjedt az interneten egy bejegyzés "Egy olasz orvos a Corona-vírusról" címmel, amelyben különböző "orvosi" tanácsok fogalmazódtak meg. A szöveg megjelent más, például japán vagy kínai orvostól származó nyilatkozatként is. A probléma az, hogy a szöveg az orvosi tekintély és hozzáértés látszatát kívánta így megteremteni, ugyanakkor a konkrét forrás megnevezése nélkül a szakértés és az állítás hitelessége ellenőrizhetetlen (W10). Ugyanakkor az sem feltétlenül elegendő egy tartalom megbízhatóságát illetően, ha a szakértő meg van nevezve, ugyanis a "dr." titulussal ez esetben is vissza lehet élni. Nagy port kavart az az eset, amelyben egy valóban orvosi végzettséggel rendelkező személy kétségbe vonható hitelességű állításokat tett a vírussal, annak terjedésével és megelőzésével kapcsolatban (W11, W12). Meggyőző lehetett titulusa miatt, viszont a „dr.” a név előtt még önmagában nem jelent semmit. Egy orvos is tévedhet, megfogalmazhat olyan véleményt, amely nem az ő szakterületéhez tartozik, továbbá megtévesztő lehet az is, hogy a "dr." előtag nemcsak orvos neve előtt állhat. Egy ilyen titulussal rendelkezőnek is lehetnek manipulatív szándékai. Ez különösen akkor merülhet föl, amikor saját termékeit, szolgáltatásait promotálja. Kiváló példa lehet a titlussal való visszaélésre a korábban népszerű,

ám rendkívül komoly káros következményekkel járó lúgosítás technikájának kidolgozója, dr. Robert O. Young, akinek szintén a neve előtt álló „dr.” tette hitelessé mindazt, amit állít, termékeit, szolgáltatásait horribilis összegekért árulta, könyvek jelentek meg az egyébként megalapozatlan diétájáról és módszereiről. A gond nem az volt, hogy a lúgosító diéta önmagában káros-e, hanem az, hogy a diétához kapcsolódó módszerekkel kezelt olyan krónikus betegséggel küzdőket, akik ebbe belehaltak. A férfi a titulusával élt vissza, az embereket a szakértőséggel, a szakmai és tudományos nyelvezettel, a személyes történetével (orvosként dolgozott, de az egészségügyben történt csalódása miatt kezdett inkább saját vállalkozásba) és az érzelmekre apellálással is manipulálta (Falyuna 2017). A tekintély pedig annyira meggyőző lehet, hogy ha egy állítás igazságtartalma, vagy a beszélő szándékai megkérdőjelezhetők, akkor is képes elfedni a hibás érveléseket, hivatkozásokat és a hamis állításokat is (Hansen és Pinto 1995; Margitay 2007; Walton 2010; Falyuna 2017, 2018, 2019; Veszelszki 2017a; Veszelszki és Falyuna 2019).

Számadatokkal való visszaélés

Nemcsak a vélt vagy valódi tekintély, hanem a számadatok egzakttsága is megtévesztő lehet. Számok, adatok gyakran adnak alapot egy érvelésnek, ezekkel lehet igazolni, alátámasztani állításokat, különösen jellemző ez a tudományos szövegekre. Az adatok pontossága az érvelés megbízhatóságát és megalapozottságát is maga után vonja. Ugyanakkor érdemes kritikával illetni mind a felhasználásukat, mind az előállításukat. Gyakran lehetnek ugyanis hibásak, félrevezetőek, hiszen az adat vélt konkrétsága érvényesnek láttathat egy gyenge, homályos, nem megalapozott érvelést, állítást is. A vírussal kapcsolatban megjelent kétségbe vonható megalapozottságú tartalmak esetében is előfordult, hogy a hivatkozott számok konkrétan nem fedték le a valóságot, például kevesebb megerősített fertőzöttre hivatkozva bagatellizálták a járvány komolyságát, vagy a hivatkozott számadathoz felhasznált módszer volt irreleváns az adattal bemutatni kívánt jelenség szempontjából (W11, W12). Az adatokhoz is érveléssel, bizonyítással jutunk. Ha ez megfelelő módszerrel történik, a kapott adatok pedig valóban reprezentatívak, akkor valid érvelési alapok. Érdemes tehát olyan kritikus kérdéseket feltenni számadatok esetén, amelyek vonatkoznak mind a felhasznált adatokra, mind azok előállításának körülményeire (vö. Margitay 2007; Falyuna 2018).

Ugyanígy hibás érvelés lehet, amikor a koronavírust szelektív szempontok mentén hasonlítják más betegségekhez. Az elfogult összehasonlítás hibája lehet, ha például az influenzával való hasonlóságok közül csak azok kerülnek elő, amelyek relevánsak annak a következtetésnek a levonása

szempontjából, hogy a koronavírus nem egy súlyos betegség. Sok szempontból összehasonlítható a két betegség, ugyanakkor számos olyan különbséggel is számolni kell, ami miatt a hasonlóságokra való hivatkozás, ha nem is irreleváns, de utánajárást és további érvekkel való kiegészítést igényel.

A terminusok szerepe

Immunerősítés, fogékonyság, kórokozók, rezgés, frekvencia. Egyértelműnek tűnő, ugyanakkor nem definiált, többértelmű, homályos fogalmak, amelyek terminusnak hatnak, de pontatlanságuk miatt a használatukkal levont vagy alátámasztott következtetés is értelmetlenné válik.

Minden szakterületnek és tudományterületnek megvan a maga terminológiája. A tudományos ismereteket közlő szövegek egyik jellemzője tehát a szakkifejezések és a definíciók használata. Egy lexikai egység lehet eleme köz- és szaknyelvnek is, illetve akár több területnek vagy doménnek is, adott terminussá mindig egy konkrét területen, meghatározott jelentéssel, adott fogalomhoz tartozóan és fogalmi és terminológiai rendszerbe illeszkedve válik (Cabré 1998, 2008; Bourdieu 2010). A terminológia használata szolgálja, hogy az adott szak- vagy tudományterület művelői megértsék egymást. Továbbá „a terminusok hordozzák azt a speciális tudást, amellyel a szakemberek rendelkeznek, a laikusok viszont nem (feltétlenül), és amely tudásnak köszönhetően a szakember olyan domináns pozícióba kerülhet a laikussal szemben, amely könnyebbé teheti számára a másik befolyásolását” (Falyuna 2017: 96). Az adott szak- vagy tudományterület nyelve jelöli ki azt a mezőt, amelyben a terület képviselői mozognak, és ezek jelölik ki a terület határait is, amelybe a nyelv ismerői és művelői tartoznak, akik nem ismerik és művelik, azok e határokon kívül esnek (Bourdieu 2005). A tudományos, szakmai nyelv (téves) használatával az a kép alakulhat ki, hogy ehhez a mezőhöz tartozik az illető.^[2] A nyelv ugyanis hatalmi eszköz is, a pozicionálásának, a tekintély megteremtésének és fenntartásának eszköze is lehet (Bourdieu 1978). A szaknyelv használatával tehát megteremthető, fenntartható a szakértő és nem szakértő közötti aszimmetrikus viszony, amely a befolyásolás alapja lehet.

A homályosság mellett megtévesztő és a megértést nehezítő lehet, illetve a terminusok használatával való visszaélést mutathatja, ha egy, a laikusoknak szánt, tudományos ismereteket közlő szöveg az abban előkerülő terminusokat nem, vagy az olvasó számára nem érthető módon definiálja. A szövegek visszaélhetnek olyan kifejezésekkel is, amelyek egyszerre részei a köznyelvnek és a szaknyelvnek, különösen akkor, amikor ezek egymás szinonimáiként kerülnek elő az adott szövegben, kihasználva a kifejezés többértelműségét.

A koronavírussal kapcsolatban megjelent szakmainak tűnő tartalmakban is számos olyan kifejezéssel találkozunk, amelyek egyértelmű, világos kifejezéseknek tűnnek ugyan, terminusjellegük miatt a szakmaiság látszatát keltik, valójában ezek homályos, nem definiált kifejezések, amelyek a használat kontextusától függően bármilyen következtetés levonását eredményezhetik. Nem derül ki, valójában mit jelentenek, létező terminusok-e, ha igen, akkor rögzített definíciójuk szerint használják-e. Az *immunerősítés* például nem olyan egyszerű fogalom, nem elegendő ehhez csak a vitaminok fogyasztása; a *fogékony* összemosása a félelemmel, szorongással is terminológiai zavart mutat. Nem vonhatjuk kétségbe az olyan konklúziókat, hogy a vitaminoknak jótékony hatásai vannak, ugyanakkor annak kijelentése, hogy pusztán vitaminok szedésével elkerülhető/gyógyítható a vírusfertőzés, illetve hogy a megfertőződés pusztán a fogékonyan (azon, hogy mennyire félünk a vírustól) múlik, nemcsak egy szakmai tévedés lehet, hanem kifejezetten veszélyes is. De ugyanígy jó példa lehet a terminológiai zavarra a különféle ezoterikus szövegekben előkerülő *rezgés*, *energia*, *frekvencia* kifejezések alkalmazása. Ezek használata azért válik ellentmondásossá, mert a természettudomány terminusai keverednek a fogalmak spirituális értelemben használt jelentésével (A vírusok nagyon alacsony rezgésűek, kb. 5,5 Hz és 14,5 között. A magasabb tartományban nem aktívak, kb. 25,5 Hz-es rezgésen szétesnek. A magas rezgésű személyek számára nem veszélyesebb, mint egy súlyosabb légzőszervi fertőzés. Az emberi test akinek a lelke jó egészségben van, magasabban rezeg. [...] A vírus a természetben a testen kívül nem ellenálló, mivel az átlagos Föld frekvencia rezonancia ma kb. 24,7 Hz.). A szinonim viszony kialakításával, előbbi konkrétságával és jól definiáltságával a valójában homályos kifejezésekre épülő érvelés érvényesnek tűnik.

A következtetlen és pontatlan terminushasználat és definiálás, a nem létező vagy önkényesen alkotott új terminusok és definíciók használata a tudományos diskurzusban is okozhat gondot, hiszen nehezítheti a tudományos megismerést. Nemcsak a laikusok számára, hanem általában a tudománykommunikáció igényessége, hitelessége és érthetősége érdekében is kiemelten hangsúlyos, hogy a terminusokat az adott tudományterületen elfogadott jelentésükben, pontosan használják, a definíciókat pedig a célközönség ismereti szintjéhez igazítsák (Falyuna 2017, 2018).

A kritikai készségek és a tudománykommunikáció fontossága

A jelen információs és médiakörnyezet változásai hatással vannak tehát a befolyásolás és megtévesztés eszközeire és módjaira is. Az átláthatatlan tudásáradat, a tudás forrásának megváltozása, a szerzőség és hitelesség megállapításának

nehézségei, az információ és a tudás feletti hatalmi viszonyok megváltozása, a bizalom szerkezetét érintő változások, a perszonalizáló algoritmusok, a közösségi oldalak működése és a „buborékba zártság”, a hivatalostól való elszakadás kedveznek a direkt befolyásolásnak, illetve a hamis, pontatlan, megtévesztő és gyakran kifejezetten káros, manipulatív tartalmak megjelenésének és terjedésének is. Ez természetesen nemcsak az internet sajátja, ugyanakkor e tartalmak szélesebb körben való és gyors terjedése mindenképp figyelemre méltó.

A médiaeszközök, csatornák, tartalmak mennyiségének növekedésével, a posztigazság korában, ahol a véleményeknek és nem a tényeknek van súlya, a deepfake korában, ahol nem hihetünk már alapvető érzéseinknek sem, a szemantikus web korában, ahol a személyes információs buborékok, alternatív valóságok még erősebben hatnak, egyre problémásabbá válik a releváns és megbízható információk kiszűrése. A koronavírussal kapcsolatban azt is fontos figyelembe vennünk, hogy egy, a jelenben zajló folyamatról beszélünk, ahol naponta derülnek ki új információk, amelyek akár felül is írhatják az addigiakat. Ebben a helyzetben még könnyebb a hiteltelen, téves információkkal megtéveszteni.

Olyan digitális és médiakompetencia kialakítására van szükség, amelynek fontos eleme, többek között, a keresni és szelektálni tudás (a releváns információk megtalálása), a kritikus készségek (megtévesztő, szövegalapú tartalmak kiszűrése), technológiai ismeretek (rendelkezésre álló eszközök hatékony használata, hang- és képi manipuláció felismerése). Bár a kritikus hozzáállás nélkülözhetetlen az információk kezeléséhez, meg kell találni ennek a határait. Adott tartalmak, illetve a tudománnyal és más, tekintélyt és hatalmat képviselő (birtokló) intézményekkel szembeni kritikai hozzáállás és a kérdésfeltevési szándékok joggal merülhetnek föl, a szükséges ismeretek és fogalmi apparátus hiánya miatt e kételkedés áltudományos és összeesküvés-elméletek megfogalmazásába csaphat át, amelyek kifejezetten károsak is lehetnek. Különösen nagy szerep jut így a tudománykommunikációnak. A tudománynak meg kell tanulnia kommunikálni ebben a mindig új információs és médiakörnyezetben, hiszen nemcsak a valid információforrás szerepével bír, de a nem valid információk kiszűréséért is felel. A figyelem megragadásának képessége egyre inkább kulcsfontosságúvá válik, a versenyben pedig a hiteles tudománykommunikációnak is fel kell venni a harcot. A tudománykommunikáció szerepe megváltozik az új médiakörnyezetben, hiszen a közönség különböző kontextusokban találkozhat az egyes tartalmakkal, és megvan annak a veszélye, hogy „az online kommunikációs rendszerek dinamikájának nagyobb hatása lesz a közönség

tudományképeré, mint a tudósok által végzett kutatásoknak, melyeket kommunikálni próbálunk” (Egyed et al. 2012: 46).

Így szükséges elmozdulni egy olyan tudománykommunikációs modell irányába, amelyben a tudományos ismeretek pusztá átadása, legfeljebb a deficit megszüntetésére és a tudományos műveltség növelésére törekvő, társadalomtól elszigetelten dolgozó, a nyilvánosságot maximum tájékoztató és oktató tudósok helyett a nyilvánossággal való párbeszédre képes tudományos szereplők játsszák a főszerepet (Layton et al. 1986; Wynne 1995; Michael 1992; Lewenstein 1995). Ha az emberek nemcsak tudományos ismereteket kapnak, hanem értik is, hogyan működik a tudomány, értik az információk és tudás előállítás, értelmezése folyamatát, és hatékonyan tudják is használni ezt a tudást, akkor nemcsak a bizalmi viszonyok orvoslására lesz lehetőség, hanem olyan reflexióra is, amely eredményeként meg tudják állapítani, ha valaki például tekintéllyel vagy a tudományos kommunikációval megtéveszteni vagy manipulálni próbál.

Összefoglalóan tehát nemcsak az embereket kell megtanítani az információkat szűrni, hanem a tudománynak is meg kell tanulnia elhelyezni az információkat az online felületeken, meg kell tanulnia úgy kifelé kommunikálni, hogy a tudományos tartalmakat megtalálják az emberek, megragadják a figyelmet, és ne csak hitelesek, hanem érthetőek, hasznosak és relevánsak legyenek.

Végül, de nem utolsósorban, álljon itt néhány tanács az áltudományos tartalmak kiszűrését illetően (vö. még pl. Veszelszki és Falyuna 2019). Rendkívül fontos a tudatos internethasználat, a forráskritika, ugyanakkor az is, hogy a tájékozódás több forrásból történjen. Ellenőrizni kell, hogy az adott tartalom megjelent-e máshol is, milyen kontextusokban jelent meg, a videó, kép eredeti kontextusában szerepel-e. Ellenőrizni kell a hivatkozott szakértőket, kutatásokat: léteznek-e, valóban azt állították-e, amit hozzájuk kötnek, relevánsak-e a téma szempontjából, lehet-e manipulatív, kereskedelmi szándékuk. Ellenőrizni kell továbbá a hivatkozott adatokat, számokat, más, hiteles forrásokból is.

Irodalom

Bell, D. (1976): *The Coming of Post-Industrial Society: a Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.

Blancke, S., M. Boudry és M. Pigliucci (2017): Why do irrational beliefs mimic science? The cultural evolution of pseudoscience. *Theoria*, 83(1): 78–97.

Bourdieu, P. (1978): A beszédtevékenység gazdaságtana. *Műhely* 9(26): 1–45.

- Bourdieu, P. (2005): *A tudomány tudománya és a reflexivitás*. Budapest: Gondolat.
- Bourdieu, P. (2010): A habitus és az életstílusok tere. *Replika*, (72): 49–94.
- Bunge, M. (1984): What is Pseudoscience? *The Skeptical Inquirer*, 9(1): 36–46.
- Cabré, M. T. (1998): *Terminology and Lexicography Research and Practice I. Terminology. Theory, Methods and Applications*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Cabré, M. T. (2008): A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. *Magyar Terminológia*, 1(1): 11–42.
- Castells, M. (2005): *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest: Gondolat, INFONIA.
- Egyed L., Mécs A., Neumann V. és Palugyai I. (2012): *A tudománykommunikáció nem hagyományos színterei*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Falyuna N., (2017): Az áltudományos szövegek pragmatikai vizsgálata. *Századvég*, 84(2): 85–109.
- Falyuna N. (2018): Az (ál)tudományos ismeretek és az internet. *Jel-Kép*, (2018/4): 35–50.
- Falyuna N. (2019): Esettanulmány a magyar laposföld-hívők online közösségének diskurzusáról. *Médiakutató*, 20(4): 65–82.
- Fehér K. (2016): Online elköteleződés az automatizált és kollaboratív játékosító trendekben. *Jel-Kép*, (2016/4): 3–16.
- Fine, C. (2006): *A Mind of its Own. How Your Brain Distorts and Deceives*. W.W. Norton.
- Fóris Ágota (2008): *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Ginsparg, P. (2007): Next-Generation Implications of Open Access. *CTWatch Quarterly*, 3(3). <https://icl.utk.edu/ctwatch/quarterly/articles/2007/08/next-generation-implications-of-open-access/index.html> (Letöltés: 2020. 04. 17.)
- Grunig, J. E. (1980): Communication of scientific information to non-scientists. In *Progress in communication sciences, 1*. Dervin, B. és M. J. Voight (eds.). Norwood, NJ: Ablex, 167–214.
- Hansen, H. V. és R. C. Pinto (1995): *Fallacies. Classical and Contemporary Readings*. Pennsylvania State University Press.
- Hilgartner, S. (1997): The Sokal Affair in Context. *Science, Technology & Human Values*, 22(4): 506–522.

Irwin, A. és B. Wynne (eds.) (1996): *Misunderstanding Science? The Public Reconstruction of Science and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kutrovátz G., Láng B. és Zemplén G. (2006): A határvidék felderítése. *Replika* (54–55): 119–133.

Kutrovátz G., Láng B. és Zemplén G. (2008): *A tudomány határai*. Budapest: Typotex.

Layton, D., A. Davey és E. Jenkins (1986): Science for specific social purposes. *Studies in Science Education*, 13(1): 27–52.

Lewenstein, B. V. (1995): Science and the Media. In *Handbook of Science and Technology Studies*. Jasanoff, S., Markle, G. E., Petersen, J. C. és Pinch, T. (eds). Sage Publications, 343–360.

Margitay T. (2007): *Az érvelés mestersége*. Budapest: Typotex.

Michael, M. (1992): Lay discourses of science: Science-in-general, science-in-particular, and self. *Science, Technology, Human Values*, 17(3): 313–333.

Pariser, E. (2011): *The Filter Bubble. What the Internet Is Hiding from You*. New York: Penguin Press.

Shermer, M. (1997): *Why People Believe Weird Things. Pseudoscience, Superstition, and Other Confusions of Our Time*. New York: W.H. Freeman.

Veszelszki Á. (2017a): Az álhírek extra- és intralingvális jellemzői. *Századvég*, 84(2): 51–82.

Veszelszki Á. (2017b): Fake news, post-truth society: az igazság odaát van? In *Internet az iskolában, internet a családban. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Biró A. Z. és Bodó J. (szerk.). Csíkszereda: Státus Kiadó, 1–45.

Veszelszki Á., Falyuna N., Fodorné Tóth K. és Tóth A. (2017): Az internetbiztonság kommunikáció- és nyelvtudományi aspektusból. In *A digitális oktatási kultúra módszertana*. Hülber L. (szerk.). Eger: Eszterházy Károly Egyetem, 163–207.

Veszelszki Á. és Falyuna N. (2019): Az áltudományosság leleplezése érveléstechnikai-nyelvészeti eszközökkel. *Médiakutató*, 20(3): 39–51.

Walton, D. (2010): Why Fallacies Appear to be Better Arguments than They are? *Informal Logic* 30(2): 159–184.

Wynne, B. (1995): Public Understanding of Science. In *Handbook of Science and Technology Studies*. Jasanoff, S., Markle, G. E., Petersen, J. C. és Pinch, T. (eds). Sage Publications, 361–388.

Zaboski, B. és D. J. Therriault (2019): Faking science: scientificness, credibility, and belief in pseudoscience. *Educational Psychology*.
<https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1694646>

Z. Karvalics L. (2007): Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. In *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. Tankönyv.* Pintér R. (szerk.). Budapest: Gondolat – Új Mandátum, 29–46.

Z. Karvalics L. (2012): Információs kultúra, információs műveltség – egy fogalomcsalád értelme, terjedelme, tipológiája és története. *Információs Társadalom*, 12(1): 7–43.

W1 = <https://hu.euronews.com/2020/03/03/a-nagy-koronavirus-osszeeskuvesek> (2020. 04. 17.)

W2 = https://koronavirus.gov.hu/cikkek/itm-palyazati-alhinek-hamis-informaciok-terjednek-koronavirussal-osszefuggo?fbclid=IwAR0n7kl_PR74aTEicA_Qw7KHTLV1LpH2v6xJHTjCEIBLlaZgfXXKCbZRX48 (2020. 04. 17.)

W3 = https://politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2502&fbclid=IwAR0kWB1AM0sAcx5HKo-PN1wMjYQYpq0v6PliJW5RA9X74S1tBAUDQgyjpBo (2020. 04. 17.)

W4 = https://index.hu/tech/hoax/2020/03/16/koronavirus_alhir/ (2020. 04. 17.)

W5 = <http://www.urbanlegends.hu/2020/01/koronavirus-alhinek-konteok-kamukepek-hoaxok/> (2020. 04. 17.)

W6 = <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20200326STO75917/felretajekoztat-es-alhinek-virusszeruen-terjednek-a-covid-19-jarvany-idejen> (2020. 04. 17.)

W7 = <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/az-uj-koronavirus-jarvany-kapcsan-terjesztett> (2020. 04. 17.)

W8 = <https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/infokommunikacioert-es-fogyasztovedelemert-felelos-allamtitkar> (2020. 04. 17.)

W9 = <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/index.cfm?event=main.home2.show&lng=HU> (2020. 04. 17.)

W10 = https://index.hu/tech/hoax/2020/02/27/veszelyes_orultseg_terjed_a_koronavirusrol_a_facebook (2020. 04. 17.)

W11 = https://alimento.blog.hu/2020/03/22/csak_ha_felunk_tole (2020. 04. 17.)

W12 = <https://444.hu/2020/03/23/dr-lenkei-belefelekedhetek-egy-kad-koronavirusba-akkor-sem-lesz-semmi-bajom> (2020. 04. 17.)

[1] A koronavírussal kapcsolatban megjelenő álhírek, megtévesztő információk ellen hivatalos lépéseket is tesznek (W8–9).

[2] Ezzel kapcsolatban érdemes még megemlíteni a Sokal-affért (más néven: Sokal-hoax), amely során Alan Sokal, többek között, azt igyekezett bizonyítani, hogyan lehet visszaélni a tudományos fogalmakkal és terminológiával (Hilgartner 1997; Veszelszki 2017a).

One Reply to "Az áltudományosság koronázatlan királyai"

Sz. Tóth Gyula, 5 év ago

Fogalmak torlódása, a pályák mellett fokozott figyelmet kérünk! A nagyszerűen megkomponált tudományos cikk sűrű, fejbévágó problematikát vet föl. „Az áltudományosság koronázatlan királyai” (nem csak világvárvány idején, tegyük hozzá). A jelenség működik a politikatudományban, az irodalomban is, szóval fogalmi zavarban vagyunk. Már aki. Sokakat ez nem zavar. Jeles embereket sem. Ebből élnek. A gazdag forrásanyagot felvonultató, kitűnő írás hosszabb hozzászólást érdemel.

Vegyünk egy példát. Itt van az ismert (?) és (n)agyon használt „posztmodern”. Na, ez minden rossznak okozója, „szitokszó”, ráhúzzák a vizes lepedőt arra, aki ezt használja. Itt is különbséget kellene tenni diszciplínák és diszciplínák között. Terminushasználat itt és ott, más az irodalomban, más a politikában, a tudományban, ha ezeket keverjük, zutty, beszélünk, de nem tudjuk, ki mit mond. Példa: „a posztmodern és a posztkommunista világnézet összekapcsolódása veszélyes”. Miért? Fejtse ki. Ellenvélemény? Aztán: az avantgárd alkotók és szimpatizánsai leszólják a retrográdokat – és viszont. (Kik azok a retrográdok? Kérdezhetjük áthallással. És máris Petrográdnál járunk. – sic!) Pedig a retrográd számos irányba nyílik, csak az orvostudományok területén különböző jelentéssel, halmozottan előnyös helyzetben fordul elő, elmélet és gyakorlat hasznára. Az irodalomban is keveredés van. A hazai gyakorlatban is jelen van az összemosás, a posztmodern elleni attitűd. Ezt használják stigmatként olyan műveknél, amelyekkel a kritikus nem ért egyet. (Sőt, megvet.) Tisztelet jó néhány kivételnek. Ám a harcias

posztmodern attitűd is zavaró. Vessük be a „dekonstruálás” terminust, pláne a gyakorlatot, na, akkor elszabadul a pokol.

És szívesen szólnék az említett „szakértőkről”. Idevágó, de az külön fejezet. Ott aztán szabad a gazda, legyen az bármely szakterületen. Nekem kedvencem a sport. Annak idején oktatási szakértői vagy tankönyvbíráói pályázatra komoly szakmai anyagot kellett felmutatni. Nem tudom, hogyan működik ez manapság, kiből lehet szakértő a tévéstudióban? A sportmúlt. Bizonyára. Négyen szakértenek egy focimeccset, plusz a riporter. Öten beszélnek egy-egy esetről. Kinek van beszédvizsgálója? Mert ebben az esetben mégiscsak a beszéd kompetenciája (is) lenne a fontos. Kompetencia, ebből is baj lesz. Abba is hagyom. De ott legalább a foci játék, ahol gyakran megesik, hogy mellélőnek.

Az írás megoldási javaslatokkal is szolgál. „Tudatosságra” bízhatja az internethasználókat az ismeretszerzés során: járjanak utána, nézzenek körül. (Többpróbás játék – keringés a hálón. Újabb érdekességeket lehet találni, el is lehet veszni. Van néhány buktató: olvasás, észrevezés, felfogás, megértés. Közben a „tévutas” böngésző egyre magabiztosabbá válik.) „Tudománykommunikációs modellt” vet fel a szerző, amikor „a nyilvánossággal való párbeszédre képes tudományos szereplők játsszák a főszerepet”. Nagy ötlet. Példa párbeszédre: a kérdező bemondja/beírja a témát, jobb, ha a problémát. Ahhoz hiteles elméleti vonalon jön a segítség: a fogalom–definíció–diszciplína–források releváns szálán. Mert ne legyenek illúzióink: a széles körű szakirodalmi ismeret és az alapos, átgondolt értelmezés nem a böngésző-tájékozódó gyakorlata lesz. A szakembernek viszont mindez kötelező, ha nem akar „áltudományos” lenni. Bár, a királyság vonzó, ha koronázatlan is. És bizonyos köröknek éppen az az érdekük, hogy ez fennmaradjon.

Mert újabb kérdés: mi a tudás ma? Itt a tudás előállítóinak és felhasználóinak a tudáshoz való viszonya vetődik fel. „A tudást egyre inkább eladásra fogják termelni, és azért fogják fogyasztani, hogy realizálódhasson az új termelésben: mindkét esetben, a csere a cél. (...) A tudás többé nem önérték, elveszíti

használati értékét.” Tudósok, érték, legitimáció... sorjáznak az újabb kérdések. Kiváló szakirodalom ehhez: „A posztmodern állapot mint szkeptikus filozófia”. A szerző, Lovász Ádám így indít: Tanulmányunk tárgyát képezi Jean-François Lyotard A posztmodern állapot című tanulmányának elemzése, főbb megállapításainak összegzése. = AnZdoc, <https://adoc.tips/a-posztmodern-allapot-mint-szkeptikus-filozofia-lovasz-adam-.html>. Kívánatos, és tudóstól elvárható, ha megmaradna a „tudás hatalom” érték kategória keretei között, és nem akarna közreműködni a politikai hatalomgyakorlásban. Kizökkent időkben, éppen világvárvány idején mindig kínálkozik csábító alkalom a tudomány számára, hogy ideologikus mezben tűnjön fel.

Ha már szóba került az irodalom, kis kitérőt illik tenni a posztmodern okán. Nem ördögtől való. Jellemzői közül: „a modernizmus (főképp az avantgárd) általános kritikája, ill. korrekciója és újraértelmezése, a modernség és a tradíció kapcsolatainak keresése, a szubjektivitás és a személyi autonómia előtérbe kerülése, a kontinuitás és a történetiség szempontjainak érvényesítése...” Ehhez új megközelítések, új eljárások alkalmazása a művek minél alaposabb feltáráshoz: szöveg, szavak, szóközök és egyéb szempontok figyelembevételével. Eligazító alapirodalom: A posztmodern, Kulturális enciklopédia = <http://enciklopedia.fazekas.hu/tree/t166.htm> Tényleg érdemes átgondolni jó néhány kérdést, a világ velünk élő dolgaitól körülvéve. Nekünk kell elrendezni azokat? Rendet vágni közöttük? Inkább: hogyan rendezkedjünk be közéjük, hogyan legyünk 'emberiek' velük, általuk? Húzzunk bele, ha mindjárt a létünkért is. Figyeljünk, Radics Viktória felkiált: „Hoppá: nem az ember körül forog a világ!” A valóság visszatérése című könyvet szemlézi (DunsztKultmag = <https://dunszt.sk/2019/12/18/hoppa-nem-az-ember-korul-forog-a-vilag>) Szóval, alaposan körül kell nézni szűkebb és tágabb házunk táján.

Your Email address will not be published.

Comment

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.